

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

มังคลัตถทีปนี ภาค ๑ เล่ม ๒

คู่มือหลักสูตร

ชั้นประโยค ป.ธ.๔ วิชาแปลมคธเป็นไทย

ชั้นประโยค ป.ธ.๗ วิชาแปลไทยเป็นมคธ

โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ ๒๕๕๙

มังคลัตถที่ปนี ภาค ๑ เล่ม ๒

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คณะบรรณาธิการ : พระมหาสุทัศน์ ตีสรรวาที นายสุชญา ศิริธัญญกร

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ : รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

คณะผู้แปล : นายสุชญา ศิริธัญญกร นายสินชัย วงษ์จำนงค์ นายธานี สุวรรณประทีป
นายสนธิญาณ รักษาภักดิ์ นายอักษรวิชัย โฉมศรี นายชำนาญ เกิดช่อ

ออกแบบปก : นายพิจิตร พรหมลี

จัดรูปเล่ม : นายสมบุรณ์ เฟ่งพิศ

พิสูจน์อักษร : นายจิรศักดิ์ ธารสุขกระจ่าง นางสาวสุจิตรา ชวดรัมย์ นายสุภฐาน สุดาจันทร์

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : มกราคม ๒๕๕๙

จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้

นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มังคลัตถที่ปนี ภาค 1 เล่ม 2.-- พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
2559.

224 หน้า. -- (มังคลัตถที่ปนี).

1. อรรถกถา. I. สุชญา ศิริธัญญกร. II. จุฬารัตน์ วิชานาติ, ผู้วาดภาพประกอบ. III. ชื่อเรื่อง.

294.318202

ISBN 978-616-300-196-2

จัดพิมพ์โดย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๑ - ๑๗ ถนนมหาราช เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓ โทรสาร ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม ปีงบประมาณ ๒๕๕๗ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ โครงการนี้เกิดจากความร่วมมือร่วมใจกันของ ผู้บริหาร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย ช่วยกันพัฒนาเนื้อหาคู่มือประกอบการเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ตั้งแต่หลักสูตรชั้นประโยค ๑-๒ ถึงเปรียญธรรม ๙ ประโยค ให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เป็นที่ยอมรับของพระภิกษุสามเณรตลอดถึงผู้ที่สนใจ

มังคลัตถทีปนีเป็นคัมภีร์ที่ทรงคุณค่าทางพระพุทธศาสนาอีกคัมภีร์หนึ่งที่พระสิริมังคลาจารย์นักปราชญ์ชาวล้านนา ซึ่งมีชนมายุอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๒๐-๒๑๐๐ ได้รจนาขึ้นในขณะที่อยู่จำพรรษา ณ วัดสวนขวัญ ปัจจุบันคือวัดท่าหนัก จังหวัดเชียงใหม่ เพื่ออธิบายความในมงคลสูตร แห่งขุททกปาฐะและสุตตนิบาต ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๒๕ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในรูปของคาถาล้วนๆ มังคลัตถทีปนีนี้ ถือได้ว่าเป็นการอธิบายข้อความที่ยากให้คนทั่วไปเข้าใจได้ง่ายอย่างชัดเจน อีกทั้งเพื่อให้ชาวล้านนาทราบเรื่องราวโดยละเอียดตามแนวของพระพุทธศาสนา ได้เข้าใจเรื่องราวชัดเจนยิ่งขึ้น โดยไม่ต้องค้นคว้าหาข้อมูลจากหลายๆ แห่ง อีกทั้งผลงานของท่านยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจในการแสวงหาความรู้ด้านพระพุทธศาสนาของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี พระสิริมังคลาจารย์นอกจากจรรยามังคลัตถทีปนีแล้ว ยังรจนาคัมภีร์อื่นอีก ๓ คัมภีร์ คือ (๑) สังขยาปกาสะฎฐิกา เพื่ออธิบายคัมภีร์สังขยาปกาสะ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๙ (๒) เวสสันดรทีปนี เพื่ออธิบายอรรถกถาเวสสันดรชาดกเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ และ (๓) จักกวาฬทีปนี เพื่ออธิบายจักรวาลออกเป็นตอนๆ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๒

มังคลัตถทีปนี พระสิริมังคลาจารย์ ได้รจนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ เพื่ออธิบายความแห่งพระพุทธพจน์ในมงคลสูตร มีอรรถกถาอธิบายความชื่อว่าปรมัตถโชติกา ที่พระพุทธโฆสาจารย์ได้รจนาไว้ โดยท่านอธิบายถึงความหมายของพระสูตรนี้โดยละเอียด ด้วยภาษาบาลีอันไพเราะสละสลวย โดยนำเรื่องจากคัมภีร์อื่นๆ มาอธิบายประกอบอย่างกลมกลืนสอดคล้องกับเนื้อหาสาระเป็นอย่างดี มีการอ้างอิงที่ก้าวหน้าเกินยุคสมัย

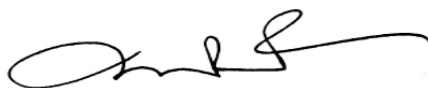
มังคลัตถทีปนี แสดงเนื้อหามงคล ๓๘ ประการ คือ (๑) การไม่คบคนพาล (๒) การคบแต่บัณฑิต (๓) การบูชาคนที่ควรบูชา (๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม (๕) การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน (๖) การตั้งตน

(๔)

ไว้ชอบ (๗) ความเป็นพหูสูต (๘) ความเป็นผู้มีศีลปะ (๙) วินัยที่ศึกษามาดี (๑๐) วาจาสุภาสิต (๑๑) การบำรุงมารดาบิดา (๑๒) การสงเคราะห์บุตร (๑๓) การสงเคราะห์ภรรยา (๑๔) การงานที่ไม่อากูล (๑๕) การให้ทาน (๑๖) การประพฤติธรรม (๑๗) การสงเคราะห์ญาติ (๑๘) การงานที่ไม่มีโทษ (๑๙) การงดเว้นจากบาป (๒๐) การเว้นจากการดื่มน้ำเมา (๒๑) ความไม่ประมาทในธรรม (๒๒) ความเคารพ (๒๓) ความถ่อมตน (๒๔) ความสันโดษ (๒๕) ความกตัญญู (๒๖) การฟังธรรมตามกาล (๒๗) ความอดทน (๒๘) ความเป็นคนว่าง่าย (๒๙) การพบเห็นสมณะ (๓๐) การสนทนาธรรมตามกาล (๓๑) การเผาผลาญบาป (๓๒) การประพฤติพรหมจรรย์ (๓๓) การเห็นอริยสัจ (๓๔) การทำนิพพานให้แจ้ง (๓๕) จิตของผู้ที่ถูกลोकธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว (๓๖) จิตไม่เศร้าโศก (๓๗) จิตปราศจากภูลี (๓๘) จิตเกษม

มังคลัตถทีปนี ทางคณะสงฆ์ไทยได้ใช้เป็นหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มาแต่โบราณ แม้ในปัจจุบัน ก็ยังคงใช้หลักสูตรชั้นประโยค ป.ธ.๔-๕ วิชาแปลมคธเป็นไทย และชั้นประโยค ป.ธ.๗ วิชาแปลไทยเป็นมคธ มังคลัตถทีปนี ภาค ๑ เล่ม ๒ นี้ ประกอบด้วยเนื้อหา ๙ มงคล กล่าวคือ (๗) ความเป็นพหูสูต (๘) ความเป็นผู้มีศีลปะ (๙) วินัยที่ศึกษามาดี (๑๐) วาจาสุภาสิต (๑๑) การบำรุงมารดาบิดา (๑๒) การสงเคราะห์บุตร (๑๓) การสงเคราะห์ภรรยา (๑๔) การงานที่ไม่อากูล เนื้อหาแต่ละมงคล มีสำนวนการแปลที่สละสลวย มีการตั้งข้อ ย่อหน้า เนื้อหาที่เข้าใจยาก ก็ทำเชิงอรรถให้เข้าใจง่าย พร้อมทั้งทำเชิงอรรถบอกที่มาอ้างอิงแต่ละมงคลไว้อย่างชัดเจน เพื่ออำนวยความสะดวกให้เป็นคัมภีร์สำหรับศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณรและนิสิตสืบไป

ขออนุโมทนาขอบคุณคณาจารย์ ผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่กองวิชาการ ตลอดถึงท่านผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง กล่าวคือ ผู้แปล ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ และคณะบรรณาธิการ ที่ช่วยดำเนินการจัดพิมพ์คัมภีร์ มังคลัตถทีปนีนี้จนสำเร็จ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า คัมภีร์มังคลัตถทีปนี แปล ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเล่มนี้ จักอำนวยประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา แก่พระภิกษุ สามเณร นิสิต และประชาชนที่ใฝ่การศึกษาสืบไป

(พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหา และสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการ ทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ

มังคัลลตถทีปนี เป็นผลงานวรรณกรรมชั้นเยี่ยม ที่พระสิริมังคลาจารย์รจนาขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ มีลักษณะเด่นหลายประการ อาทิ (๑) วางโครงเรื่องดี เดินเรื่องโดยการใช้ถ้อยคำสละสลวย ถือเป็นแบบอย่างสำหรับนักประพันธ์ อำนาจประโยชน์แก่นักเทศน์ ได้เป็นอย่างดี (๒) แนวการอธิบายความเป็นเลิศ คือนำพระบาลี ในมงคลสูตร เป็นบทตั้ง แล้วอธิบายขยายความแห่งพระบาลีนั้นๆ โดยยกข้อความในคัมภีร์ต่างๆ มาประกอบอย่างมากมาย และเหมาะสมกับเรื่องราว (๓) ลำดับคัมภีร์ ดีเยี่ยม เรียงลำดับพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส ตลอดถึงคัมภีร์ไวยากรณ์ต่างๆ (๔) ความสละสลวยด้านภาษา งดงาม สมกับที่ท่านเคยไปศึกษาที่ลังกาทวีป จนมีความรู้แตกฉาน ในภาษาบาลีเป็นอย่างดี อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการศึกษาค้นคว้าคัมภีร์ต่างๆ ที่เก็บรวบรวมไว้ในหอธรรม แล้วพิจารณาเลือกสรรนำเนื้อความจากคัมภีร์เหล่านั้นมาอธิบายเชื่อมโยงกับคาถาใน มงคลสูตรได้อย่างชัดเจนและเป็นระบบ คือ เรียงพระพุทธพจน์ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์อื่นๆ ตามลำดับกัน สามารถตรวจสอบได้ง่าย ช่วยให้ผู้เฝ้าศึกษาอ่านมังคัลลตถทีปนีแล้ว ได้รับอรรถรสแห่งเนื้อความได้รับความรู้ในหลักธรรมและสนใจอยากอ่านคัมภีร์มังคัลลตถทีปนี อย่างครบถ้วน

สำหรับ มังคัลลตถทีปนี ภาค ๑ เล่ม ๒ นี้ ใช้เป็นหนังสือคู่มือของชั้นประโยค ป.ธ. ๔ วิชาแปลมคธ เป็นไทย และ ชั้นประโยค ป.ธ. ๗ วิชาแปลไทยเป็นมคธ มีเนื้อหาภาษาไทย ประกอบด้วย ๒ คาถา จำนวน ๙ มงคล คือ มงคลที่ (๗) ความเป็นพหูสูต (๘) ความเป็นผู้มีศีลปะ (๙) วินัยที่ศึกษามาดี (๑๐) วาจาสุภาสิต (๑๑) การบำรุงมารดาบิดา (๑๒) การสงเคราะห์บุตร (๑๓) การสงเคราะห์ภรรยา (๑๔) การงานที่ไม่อากูล แต่ละมงคล ย่อมส่งผลให้เทวดาและมนุษย์ ผู้ประพฤติปฏิบัติ ถึงความสวัสดิ์ดี ในที่ทุกสถาน

คณะผู้แปลมังคัลลตถทีปนี หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะยังประโยชน์ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของโครงการฯ พอสมควร จึงขอขอบคุณท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำให้หนังสือ

(๖)

เล่มนี้สำเร็จลงได้ ขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย จงดลบันดาลให้ท่านทั้งหลาย ทั้งผู้บริหารของ มหาวิทยาลัยด้วยดี ผู้แปล ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ คณะบรรณาธิการ และท่านผู้ให้การสนับสนุน ด้านการศึกษาเกี่ยวกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ทั้งหลายจงประสบความสำเร็จในธรรมที่พระผู้มี พระภาคตรัสไว้ดีแล้วโดยทั่วกันเทอญ

คณะผู้แปลมั่งคัลต์ถทีปนี

มกราคม ๒๕๕๙

สารบัญ

	หน้า
คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๕)
ตติยคถายัตถวณณา พรรณนาความพระคาถาที่ ๓	๑
พาหุสัจจกถา กถาว่าด้วยความเป็นพหูสูต	๓
พาหุสัจจะ ๒ อย่าง	๓
เรื่องพระอานนทเถระ	๗
เรื่องเสนกบัณฑิต	๑๐
กถาว่าด้วยความเป็นพหูสูต จบ	๑๓
สิปปกถา กถาว่าด้วยศิลปะ	๑๕
ศิลปะ ๒ อย่าง	๑๕
เรื่องพระอานนทเถระ	๑๗
เรื่องอัญญตรภิกษุ	๑๙
เรื่องพระโลลुทายี	๑๙
เรื่องนายมณีการ	๒๐
เรื่องพระกิลัญชทายกเถระ	๒๑
เรื่องช่างไม้้อ	๒๒
เรื่องชายง่อย	๒๔
เรื่องภิกษุฆ่าหงส์	๒๖
เรื่องสัฎฐิภูมเปรต	๒๖
เรื่องพระเจ้ากัฐฐวาหนะ	๒๗
พาหุสัจจกถาและศิษย์ ๑๖ คน	๒๘
กถาว่าด้วยศิลปะ จบ	๒๙
วินยกถา กถาว่าด้วยวินัย	๓๑
วินัย ๒ อย่าง	๓๑
วินัยของบรรพชิต อนาคาริกวินัย	๓๑
เรื่องพญานาคเอรกปัตต์	๓๔

ปารีสุทธิศีล ๔	๓๘
เรื่องพระปธานิยเถระ	๓๘
เรื่องพระสุธรรมเถระ	๓๙
อินทริยสังวรศีล	๔๐
เรื่องหริตดาบส	๔๒
เรื่องสุนัขจิ้งจอกชื่อปุตติมั่งสะ	๔๓
เรื่องอสุภกัมมิกตีสเถระ	๔๕
เรื่องพระวังคีสเถระ	๔๕
เรื่องพระจิตตคฤตเถระ	๔๕
อาชีวนปารีสุทธิศีล	๔๗
เรื่องพระอัมพาทกมหาตีสเถระ	๕๐
ปัจจัยสันนิสสิตศีล	๕๑
เรื่องบริโภคโดยไม่พิจารณา	๕๑
การบริโภคของผู้คุ้นเคย	๕๒
เรื่องภาคิเนยยสังฆรักขิตสามเณร	๕๕
วินัยของคฤหัสถ์ อาคาริยวินัย	๕๖
กล่าวด้วยกรรมบถ	๕๗
กายกรรม ปาณาติบาต	๕๗
องค์ประกอบปาณาติบาต	๕๘
กายกรรม อทินนาทาน	๕๙
องค์ประกอบอทินนาทาน	๕๙
กายกรรม กาเมสุมิฉฉาจาร	๖๐
องค์ประกอบกาเมสุมิฉฉาจาร	๖๑
สรูปกายกรรมกถา	๖๒
วจีกรรม มุสาวาท	๖๓
องค์ประกอบมุสาวาท	๖๕
วจีกรรม ปิสุณวาจา	๖๕
องค์ประกอบปิสุณวาจา	๖๖

วิธีกรรม ผรุสวาจา	๖๖
องค์ประกอบผรุสวาจา	๖๘
วิธีกรรม สัมผัสปลาป	๖๘
องค์ประกอบสัมผัสปลาป	๖๘
สรุปวิธีกรรมกถา	๖๙
มโนกรรม อภิขณา	๖๙
องค์ประกอบอภิขณา	๗๐
มโนกรรม พยาบาท	๗๐
องค์ประกอบพยาบาท	๗๐
มโนกรรม มิจฉาทิฎฐิ	๗๑
องค์ประกอบมิจฉาทิฎฐิ	๗๑
สรุปมโนกรรมกถา	๗๒
กถาว่าด้วยอกิริยวาหะเป็นต้น	๗๔
กถาว่าด้วยยอกุศลกรรมบถ	๘๔
เรื่องดาบส ๒ รูป	๙๑
กถาว่าด้วยคำว่าวินัย จบ	๙๓
สุภาสิตวาจากถา กถาว่าด้วยวาจาเป็นสุภาษิต	๙๕
เรื่องสุกรเปรต	๑๐๐
เรื่องปลากปิละ	๑๐๑
เรื่องโคนันทิวีสาล	๑๐๑
เรื่องโคสารัมมะ	๑๐๓
เรื่องบุตรเศรษฐี	๑๐๔
พระวังคีสเถระแสดงวาจาสุภาษิต	๑๐๕
เรื่องพรหมณ์รัฐมนตรีเสกมะม่วง	๑๐๕
เรื่องบุตรเศรษฐี	๑๐๖
เรื่องกนินร ๒ ตน	๑๐๗
คำภาษิตของพระวังคีสเถระ	๑๐๙

(๑๐)

เรื่องหญิง ๔ คน	๑๑๐
กล่าวด้วยวาจาเป็นสุภาสิต จบ	๑๑๔
พรรณนาความพระคาถาที่ ๓ จบ	๑๑๔
จตุตถคาถายัตถวณณา พรรณนาความพระคาถาที่ ๔	๑๑๕
มาตาปิตุอุปภูฐานกถา กล่าวด้วยการบำรุงมารดาบิดา	๑๑๗
มารดาบิดาชื่อว่าพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์และอาหุไนยบุคคล	๑๒๐
อนามัญฐบิณฑบาต	๑๒๖
เรื่องนายमितตวินทุกะ	๑๒๗
เรื่องพระมหาโมคคัลลานะ	๑๒๘
เรื่องภิกษุบำรุงมารดาบิดา	๑๒๘
ภิกษุบำรุงมารดาบิดา อีกเรื่องหนึ่ง	๑๓๐
เรื่องสุวรรณสามดาบส	๑๓๑
เรื่องพระสุตตโนโพธิสัตว์	๑๓๔
เรื่องพญาเนื่อนันทิยะ	๑๓๖
เรื่องพญาแฉ่ง	๑๓๘
พญาแฉ่ง อีกเรื่องหนึ่ง	๑๓๙
เรื่องพญานกแขกเต้า	๑๔๐
เรื่องพญาช้าง	๑๔๑
เรื่องนายรามผู้เลี้ยงมารดา	๑๔๓
เรื่องอุบาสกเลี้ยงมารดา	๑๔๔
เรื่องนางกัจจानी	๑๔๕
เรื่องดาบสสองพี่น้อง	๑๔๖
การบำรุง ๕ ประการ	๑๕๐
ชาณฺสโสณิสฺสูตร	๑๕๒
ติโรกฺขทสฺสูตร	๑๕๔
เรื่องปิฎกฐีตลิกเปรัต	๑๖๔
เรื่องอุบาสก	๑๖๖

	(๑๑)
เรื่องสังขพราหมณ์	๑๖๗
ประโยชน์เกื้อกูลในปัจจุบัน ๕ อย่าง	๑๗๑
เรื่องกาฬกุมาร	๑๗๑
กล่าวด้วยการบำรุงมารดาบิดา จบ	๑๗๕
ปุตตทาร์สสังคกถา กล่าวด้วยการสงเคราะห์บุตรและภรรยา	๑๗๗
บุตร ๓ จำพวก	๑๗๗
บุตร ๓ จำพวกอีกพวกหนึ่ง	๑๘๐
บุตร ๔ จำพวก	๑๘๐
ภรรยา ๒๐ จำพวก	๑๘๑
เรื่องหญิงประพฤตินอกใจ	๑๙๐
กล่าวด้วยการสงเคราะห์บุตรและภรรยา จบ	๑๙๑
อนากุลากัมมันตกถา กล่าวด้วยการทำงานไม่อากุล	๑๙๓
เรื่องคนใช้ของจุฬเศรษฐี	๑๙๖
เรื่องพระมหาตีสสระผู้เฒ่า	๑๙๘
เรื่องมาณพเกียจคร้าน	๑๙๙
เรื่องนักเลงสุรา	๑๙๙
เรื่องพระเจ้าอัทธมาสก	๒๐๑
เรื่องเมณฑกเศรษฐี	๒๐๓
พรรณนาความพระคาถาที่ ๔ จบ	๒๐๖
ภาคผนวก	๒๐๗
๑. หลักสูตรประโยคบาลีสนามหลวงที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน	๒๐๗
๒. เคล็ดลับการสอบผ่าน	๒๐๘
คณะบรรณาธิการมังคลัตถที่ปนี ภาค ๑-๒	๒๑๐
ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบมังคลัตถที่ปนี ภาค ๑-๒	๒๑๐
คณะผู้แปลมังคลัตถที่ปนี ภาค ๑	๒๑๑
คณะผู้แปลมังคลัตถที่ปนี ภาค ๒	๒๑๒

ตติยคาถายัตถ์ถวณณา พรรณนาความพระคาถาที่ ๓

[๑๑๕] พึงทราบวินิจฉัยในพระคาถาที่ ๓ ๖

ความมีสุตะมาก ชื่อว่า**พาหุสัจจะ** ๖ ความฉลาดในหัตถกรรมชนิดใดชนิดหนึ่ง ชื่อว่า**ศิลปะ** ๖ แม้ในฎีกาแห่งวาทะสาธิต มัชฌิมปิณฑนาสก^๑ ท่าน(พระฎีกาจารย์)กล่าวว่า ความฉลาดในหัตถกรรม ชื่อว่าศิลปะ เพราะอรรถว่า ควรศึกษาด้วยอุบายนั้น ๆ ๖ การควบคุมกาย วาจาและจิต ชื่อว่า**วินัย** อธิบายว่า การห้าม การกัณกาย วาจาและจิตเหล่านั้นจากอาบัติ จากความทุศีล หรือจาก อกุศลกรรมบถ ๖ แต่ในอรรถกถาเช่นอรรถกถาสมันตปาสาทิกา ท่าน(พระพุทโธษาจารย์)กล่าว หมายถึงพระวินัยปิฎกเท่านั้นว่า อุบายชื่อว่าวินัย เพราะฝึกกายและวาจา เพราะห้ามอชฌมาจาร ทางกายและทางวาจา^๒ ๖ ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า คำว่า **สุสิกขิตโต** คือ ศึกษาด้วยดี^๓ คำว่า **สุภาสิตา** คือ กล่าวด้วยดี ๖ คำว่า **ยา** แสดงความหมายไม่เจาะจง ๖ คำเปล่ง คือคำเป็นทาง ชื่อว่าวาจา^๔ ๖

อรรถกถาแห่งรูปกัณฑ์ ว่า ชื่อว่า**วาจา** เพราะอรรถว่า ที่เขากล่าว ๖ ชื่อว่า**คิรา** เพราะอรรถว่า ที่เขาเปล่ง ๖ การเปล่ง**วาจา** ชื่อว่า**พยปละ** ๖ ชื่อว่า**พยปละ** เพราะอรรถว่า ถ้อยคำนั้นทั้งเป็นทาง ของพวกผู้ปรารถนารู้เนื้อความ และปรารถนาให้คนอื่นรู้เนื้อความ^๕ ๖

อรรถกถาแห่งมธุสวาทสิกขาบทว่า **คลองแห่งคำพูด** ชื่อว่า**คำเป็นทาง(พยปละ)** ๖ จริงอยู่ วาจา นั้นแหละ เรียกว่าคำเป็นทาง เพราะเป็นทางของคนเหล่านี้ผู้ถือเอาเยี่ยงอย่าง^๖ ๖

อาเทศวาจาศัพท์เป็น **พย** ในเพราะ**ปละ**ศัพท์เบื่องปลาย โดยสูตรใน**สัททนีติ** ตอนสนธิกัปปะ ว่า “**วาจาย โพย ปล**” (อาเทศวาจาศัพท์เป็น **พย** ในเพราะ**ปล**ศัพท์) หรือโดยมหาพฤทธิ (ประพฤทธิ)

คำว่า **เอตี** ความว่า เทวดา ท่านจงถือว่า กรรม ๔ อย่างนี้ คือ

^๑ คำสรพนามว่า “ท่าน” หมายถึงพระอรรถกถาจารย์ (ผู้รู้พระพุทโธประสงค์ เช่น พระมหากัสสปเถระ พระ อานนทเถระ พระอุบาลีเถระ) หรือ พระคันถรจนาจารย์ (ผู้แต่งคัมภีร์) ดูบริบทที่อ้างถึงในที่นั้นๆ ว่าหมายถึงใคร

^๒ วินย.อ. (ไทย) ๑/๒๕.

^๓ ขุ.ขุ.อ. (บาลี) -/๕/๑๑๖.

^๔ อภิ.สง.อ. (บาลี) -/๖๓๖/๓๘๓.

^๕ วินย.อ. (ไทย) ๒/๓/๓๐๗.

^๖ สัททนีติ. ๓/๑๒๘/๔๐.

๑. ความเป็นพหูสูต
๒. ความมีศิลปะ
๓. วินัยที่ศึกษาดีแล้ว
๔. วาจอันเป็นสุภาสิต

เป็นมงคลสูงสุด ในพระคาถาที่ ๓ นี้มีความโดยสังเขปเท่านี้ ฯ
ส่วนความพิสดารในพระคาถาที่ ๓ นั้นดังต่อไปนี้ ฯ

พาหุสัจจกถา (กถาว่าด้วยความเป็นพหุสัจ)

[๑๑๖] ความมีสัจจะ^๑ มาก ชื่อพาหุสัจจะ^๒ ๑ โดยความหมาย พาหุสัจจะคือความฉลาดในกิจนั้นๆ อันเกิดขึ้นเพราะเล่าเรียนหรือสดับฟังพระพุทธรวณะหรือศิลปะภายนอก ยกเว้นความฉลาดในหัตถกรรมที่ท่านถือเอาด้วยศิลปศัพทท์ที่จะกล่าวถึง (ในมงคลข้อถัดไป) ๑

พาหุสัจจะ(พหุสัจ)นั้นมี ๒ อย่าง คือ

๑. พาหุสัจจะของบรรพชิต

๒. พาหุสัจจะของคฤหัสถ์ ๑

ในพาหุสัจจะ ๒ อย่างนั้น การทรงสัตตคุณาสนที่พรรณนาไว้ในพระสูตรเช่นอรรถเวทสุตตร โดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ว่า “ภิกษุเป็นผู้มีสัจจะมาก ทรงสัจจะ สังสมสัจจะ ชื่อว่าพาหุสัจจะของบรรพชิต”^๓ ๑

อรรถเวทสุตตร มาในปฐมปณณาสก จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย ๑

[๑๑๗] อรรถกถาแห่งอรรถเวทสุตตรนั้นว่า คำว่า พหุสัจจะโต ความว่า ภิกษุนั้นมีสัจจะมาก อธิบายว่า นวัคสัตตคุณาสนเป็นอันภิกษุนั้นเรียนแล้วด้วยสามารถเบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งพระบาลีและอนุสนธิ ๑ คำว่า สุตตโร ความว่า เป็นผู้รองรับสัจจะไว้ได้ ๑ จริงอยู่ พระพุทธรวณะอันภิกษุใดเรียนแต่พระบาลีประเทศนี้ เลื่อนหายไปจากพระบาลีประเทศนี้ ไม่คงอยู่ ดุจน้ำในหม้อทะลุ เธอไม่สามารถจะกล่าวหรือบอกพระสูตรหรือชาดกอย่างหนึ่ง ในท่ามกลางบริษัทได้ ภิกษุนี้หาชื่อว่าผู้ทรงสัจจะไม่ ๑ ส่วนพระพุทธรวณะอันภิกษุใดเรียนแล้ว ย่อมเป็นอย่างไรเวลาที่ตนเรียนมาแล้วนั้นแล เมื่อเธอไม่ทำการสาธยาย ตั้ง ๑๐ ปี ๒๐ ปี ก็ไม่เลื่อนหาย ภิกษุนี้ชื่อว่าผู้ทรงสัจจะ ๑ คำว่า สุตตสนนิจโย คือ ผู้สังสมสัจจะไว้ได้ ๑ ก็สัจจะอันภิกษุใดสังสมไว้ในตัวคือหทัย ย่อมคงอยู่ดุจรอยจารึกที่ศิลา และดุจมันเหลวราชสีห์ที่เขาใส่ไว้ในหม้อทองคำ ภิกษุนี้ชื่อว่าผู้สังสมสัจจะ^๔ ๑

ฎีกาแห่งอรรถเวทสุตตรนั้นว่า ปริยัตติธรรม ชื่อว่าสัจจะ เพราะผู้ปรารถนาออกจากวิภวทุกข์ต้องสดับภิกษุชื่อว่าผู้ทรงสัจจะ เพราะอรรถว่าทรงสัจจะนั้น ๑ สัจจะ ชื่อว่าสนนิจยะ เพราะอรรถว่า มีบทเดียว แม้มีอักษรเดียว สังสมไว้ไม่สูญหาย ภิกษุชื่อว่าสุตตสนนิจยะ เพราะอรรถว่า เป็นแหล่งสังสมสัจจะ^๕ ๑

^๑ สัจจะ = สิ่งที่ได้ยินได้ฟัง, สิ่งที่สังสม

^๒ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๑/๓๓.

^๓ อ.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๒๒/๔๐๘.

^๔ อ.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๒/๓๐๘.

[๑๑๘] จริงอยู่ พระศาสดาทรงสรรเสริญภิกษุผู้มีสุตะมาก ทั้งเข้าถึงสุตะนั้น ๆ สมจริงดัง
พระดำรัสที่ตรัสไว้ใน**อปัสนิสสสูตร** ปฐมปัณณาสกั จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก ๆ บุคคล ๔ จำพวกไหนบ้าง คือ (๑) บุคคล
ผู้มีสุตะน้อยที่ไม่เข้าถึงสุตะ (๒) บุคคลผู้มีสุตะน้อยแต่เข้าถึงสุตะ (๓) บุคคลผู้มีสุตะมากแต่ไม่เข้าถึง
สุตะ (๔) บุคคลผู้มีสุตะมากทั้งเข้าถึงสุตะ ๆ

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีสุตะน้อยที่ไม่เข้าถึงสุตะ เป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ มีสุตะ
คือ สุตะ เคนยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อัပ္พุตตรม เวทัลละ^๑ น้อย ทั้งเขา
ก็หาธุรรธ ธุรรธแห่งสุตะน้อยนั้นแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ บุคคลผู้มีสุตะน้อยที่ไม่เข้าถึง
สุตะเป็นอย่างนี้แล ๆ

บุคคลผู้มีสุตะน้อยแต่เข้าถึงสุตะ เป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้มีสุตะคือ สุตะ
เคนยยะ ฯลฯ อัပ္พุตตรม เวทัลละ น้อย แต่เขาหาธุรรธธุรรธแห่งสุตะน้อยนั้นแล้ว ฯลฯ เข้าถึงสุตะ
อย่างนี้แล ๆ

บุคคลผู้มีสุตะมากแต่ไม่เข้าถึงสุตะ เป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้มีสุตะคือ สุตะ
เคนยยะ ฯลฯ เวทัลละ มาก แต่เขาหาธุรรธธุรรธแห่งสุตะมากนั้นแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่
 ฯลฯ

บุคคลผู้มีสุตะมากทั้งเข้าถึงสุตะ เป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้มีสุตะคือ สุตะ เคนยยะ
 ฯลฯ เวทัลละ มาก ทั้งเขาก็หาธุรรธธุรรธแห่งสุตะมากนั้นแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้แลมีปรากฏอยู่ในโลก”^๒ ๆ

[๑๑๙] พระผู้มีพระภาคผู้สุตตศาสดา ครั้นตรัสคำไวยาकरणนี้ ได้ตรัสประพันธ์คาถาในภายหลัง
ว่า

“ถ้าบุคคลมีสุตะน้อย ทั้งไม่ตั้งมั่นในศีล

บัณฑิตทั้งหลายย่อมติเตียนเขา

ทั้งในด้านศีลและสุตะ ๆ

ถ้าบุคคลแม้มีสุตะน้อย แต่ตั้งมั่นดีในศีล

บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขาในด้านศีล

^๑ คำสั่งสอนของพระศาสดา ๙ อย่างนี้ เรียกว่านวังคัสตฤสาสน์

^๒ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖/๑๒.

แต่สุตะของเขาไม่สมบูรณ์ ฯ

ถ้าบุคคลแม้มีสุตะมาก แต่ไม่ตั้งมั่นในศีล

บัณฑิตทั้งหลายย่อมติเตียนเขาในด้านศีล

แต่สุตะของเขาสมบูรณ์ ฯ

ถ้าบุคคลมีสุตะมาก ทั้งตั้งมั่นดีในศีล

บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขา

ทั้งในด้านศีลและสุตะ ฯ

ใครเล่าจะสามารถติเตียนเขาผู้มีสุตะมาก

ทรงธรรม มีปัญญา เป็นพุทธสาวก

ผู้เป็นเหมือนแท่งทองชมพูนุท

แม้เทวดาและมนุษย์ก็สรรเสริญเขา ถึงพรหมก็สรรเสริญ” ฯ

อรรถกถาแห่งอัปัสสูตสูตรนั้นว่า บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **อนุปปนฺโน** คือ เข้าไม่ถึง^๑ ฯ

ฎีกาแห่งอัปัสสูตสูตรนั้นว่า คำว่า **อปฺปํ สุตํ** ความว่า ในสัตตฤคสาสน์มีองค์ ๙ องค์ใดๆ ก็เป็นสุตะ เพื่อแสดงองค์ ๙ นั้น ท่านจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า “**สุตตํ เคยยํ**”^๒ ฯ

นัยอันมาในอรรถกถาแห่งอัปัสสูตสูตรนั้นว่า คำว่า **อตถมณฺเฑาย ฐมฺมมณฺเฑาย ฐมฺมานุฐมฺม-ปฏิบัติปฺนฺโน** ความว่า ผู้รู้ทั้งอรรถกถา ทั้งพระบาลี ปฏิบัติข้อปฏิบัติอันเป็นส่วนเบื้องต้นพร้อมทั้งศีลอันควรแก่โลกุตรธรรม ๙ ประการ ฯ ในพระสุตรนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสถึงบุคคลผู้มีสุตะน้อย ทั้งเป็นผู้ทุศีล ในวาระที่ ๒ พระองค์ตรัสถึงบุคคลผู้มีสุตะน้อยแต่เป็นพระชีณาสพ ในวาระที่ ๓ พระองค์ตรัสถึงบุคคลผู้มีสุตะมากแต่เป็นผู้ทุศีล ในวาระที่ ๔ พระองค์ตรัสถึงบุคคลผู้มีสุตะมากทั้งเป็นพระชีณาสพ^๓ ฯ

อรรถกถาแห่งอัปัสสูตสูตรนั้น^๔ คำว่า **อสมฺมาหิโต** คือ ไม่ทำให้บริบูรณ์(ในศีลทั้งหลาย) ฯ คำว่า **สิลโต จ สุตฺเตน จ** ความว่า นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมติเตียนผู้นั้น ทั้งโดยส่วนศีล ทั้งโดยส่วนสุตะ อย่างนี้ว่า “คนนี้ทุศีล มีสุตะน้อย” ฯ คำว่า **ตสฺส สมฺปชฺชเต สุตํ** ความว่า เพราะเหตุที่บุคคลนั้นทำ

^๑ อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๖/๓๘๓.

^๒ อัง.ฎีกา (บาลี) ๒/๖/๒๘๐.

^๓ อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๖/๓๘๔.

^๔ อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๖/๓๘๖.

สุตกิจด้วยสุตะนั้นแล้ว ฉะนั้น สุตะของเขาจึงชื่อว่าสมบุรณ์ ๑ คำว่า **นาสุส สมปชชเต** ความว่า เพราะเขาไม่ได้ทำสุตกิจ สุตะของเขาจึงชื่อว่าไม่สมบุรณ์ ๑ คำว่า **ธมมธรี** คือ ผู้ทรงจำธรรมที่ฟังแล้วไว้ได้ ๑ คำว่า **สปปญญ** คือ มีปัญญาดี ๑ คำว่า **นิกขัม ขมพูนทสเสว** ความว่า ทองคำธรรมชาติ เขาเรียกว่าขมพูนท ดุจแห่งทองขมพูนทนั้น คือดุจลิ่มทองเนื้อ ๕^๑ ๑

(เรื่องพระอานนทเถระ)

[๑๒๐] แม้พระอานนทเถระอาศัยที่ตนเป็นพหูสูต พระศาสดาจึงทรงสรรเสริญว่า “ภิกษุทั้งหลาย ชั้นปัญญาคืออานนท์เลิศกว่าภิกษุผู้สาวกทั้งหลายของเรา ผู้เป็นพหูสูต”^๒ ๑ และภิกษุผู้เป็นพหูสูตย่อมมีลาภเกิดขึ้นได้ไม่ยาก ๑

ในข้อนี้มีเรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์ ๑

เล่ากันว่า พราหมณ์คนหนึ่งคิดว่า “การบูชาพระพุทธรัตตะและพระสังฆรัตตะย่อมปรากฏให้เห็น การบูชาพระธรรมรัตตะเป็นอย่างไรกันเล่า” เข้าไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลถามเรื่องนั้น ๑ พระศาสดาตรัสว่า “พราหมณ์ หากท่านประสงค์บูชาธรรมรัตตะจงบูชาภิกษุพหูสูตผู้หนึ่ง” ๑ พราหมณ์ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โปรดตรัสบอกภิกษุพหูสูต” ๑ พระศาสดาตรัสบอกว่า “จงถามภิกษุสงฆ์” ๑ เขาเข้าไปหาพวกภิกษุ กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ โปรดบอกภิกษุพหูสูต” ๑ พวกภิกษุตอบว่า “พราหมณ์ พระอานนทเถระเป็นพหูสูต” ๑ พราหมณ์จึงบูชาพระเถระด้วยจิวรมีค่าตั้งพัน ๑

เรื่องนี้มาในอรรถกถาแห่งมหาโคสิงคสาธสูตร^๓ ๑

[๑๒๑] เพราะฉะนั้น พาทุสัจจจะของผู้เป็นพหูสูตจึงชื่อว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งคุณมีคุณมรรคเป็นต้น ทั้งชื่อว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งการละอกุศลและบรรลुकุศลอีกด้วย ๑ สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ใน**นคโรปมสูตร** ทุติยวรรค ทุติยปัณณาสก์ สัตตกนิบาต อังคุตตรนิกาย ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้เป็นพหูสูตย่อมละอกุศล เจริญกุศล ละธรรมที่มีโทษ เจริญธรรมไม่มีโทษ บริหารตนให้บริสุทธิ์”^๔ ๑

^๑ น้ำหนักทองเนื้อ ๕ เป็น ๑ นิกกะ ในที่นี้ศัพท์ว่า “สุวรรณ” มุ่งปริมาณทอง (ปลง สุวณฺณา นิกโข สุวณฺณสทโท ปเนตฺถ มตตาวาจโก โหติ)

^๒ อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๑๙/๒๙.

^๓ ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๓๒/๒๐๔.

^๔ อ.ส.ต.ต.ก. (ไทย) ๒๓/๖๗/๑๓๖.

[๑๒๒] พรรณนาความพระสูตรแรกของพระสูตรทั้งปวงในทุกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า บรรดา คำเหล่านั้น คำว่า **สุทรมตตานํ ปริหริติ** ความบริสุทธิ์มี ๒ อย่าง คือ **ความบริสุทธิ์โดยอ้อม(ปริยาย) และความบริสุทธิ์โดยตรง (นิปปริยาย)** ๑. จริงอยู่ พระอริยสาวกบริหารตนด้วยไตรสรณคมน์ ชื่อว่า บริหารตนให้บริสุทธิ์โดยอ้อม ๑. อนึ่ง บริหารตนด้วยศีล ๕ ศีล ๑๐ และปาริสุทธิศีล ๔ ปฐมฌาน ฯลฯ เวนสัณญานา สัณญายตนฌาน โสตาปัตติมรรค โสตาปัตติผล ฯลฯ อรหัตมรรค ก็ชื่อว่าบริหารตน ให้บริสุทธิ์โดยอ้อม ๑. แต่ว่าพระอริยสาวกผู้ดำรงอยู่ในอรหัตผล ผู้เป็นพระชินาสพ ทำเบญจขันธ์ อันตัดขาดมูล ให้อาบข้าง ให้เคี้ยวกินข้าง ให้บริโภคน้ำข้าง ให้นั่งข้าง ให้นอนข้าง พึงทราบว่าเป็น บริหาร คือ ประคับประคองตนให้บริสุทธิ์ คือไม่ให้มีมลทิน โดยตรงทีเดียว^๑ ๑

ฎีกาแห่งพระสูตรนั้นว่า คำว่า **ฉินฺนมูลเก** คือ ชื่อว่าตัดขาดมูล เพราะมูลตัดถูกตัดขาด^๒ ๑

อรรถกถาแห่งอธิปเตยยสูตร ในจตุตถวรรค ปฐมปณณาสกั ติกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า อธิบาย ว่า รักษา คือปฏิบัติ ได้แก่ คຸມครองตนให้บริสุทธิ์ คือให้หมดมลทิน ๑. ก็เมื่อว่าโดยอ้อม ภิกษุนี้ชื่อว่า บริหารตนให้บริสุทธิ์ได้จนกระทั่งถึงอรหัตมรรค แต่เมื่อว่าโดยตรง ท่านผู้บรรลุลผลแล้วเท่านั้น จึงจะ ชื่อว่าบริหารตนให้บริสุทธิ์ได้^๓ ๑

ฎีกาแห่งพระสูตรนั้นว่า คำว่า **นิมฺมลํ กตฺวา** ความว่า ทำให้ปราศจากมลทิน ด้วยกำจัดมลทิน มีรากจะเป็นต้น ๑. คำว่า **โคปยติ** ความว่า รักษาจากสิ่งอันไม่มีประโยชน์คือสังกิเลส ๑. คำว่า **อโย** ความว่า ภิกษุผู้ปฏิบัติอย่างนี้ จึงชื่อว่าบริหารตนให้บริสุทธิ์ เพราะไม่มีแม้กิเลสที่เป็นสิ่งไม่บริสุทธิ์ ๑

ท่านไม่พรรณนาคำใดๆ ในอรรถกถาและฎีกาแห่งนคโรปมสูตร เพราะพรรณนาไว้ก่อนแล้ว อย่างนี้ ๑

[๑๒๓] *สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่พราหมณ์ภารทวาชะ ตรัสไว้ ว่า “กุลบุตรผู้เกิดศรัทธา ย่อมเข้าไปหา เมื่อเข้าไปหา ย่อมนั่งใกล้ เมื่อนั่งใกล้ ย่อมเงยโศตลง เขาเงย โศตลงแล้ว พึงธรรมอยู่ ย่อมทรงจำธรรม พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้ว เมื่อพิจารณา เนื้อความอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมควรแก่การเพ่งพินิจ เมื่อธรรมควรแก่การเพ่งพินิจมีอยู่ ความพอใจ (ฉันทะ)ย่อมเกิด เกิดความพอใจแล้ว ย่อมอุตสาหะ ครั้นอุตสาหะแล้วย่อมพิจารณา ครั้นพิจารณาแล้ว

^๑ อจ.ทุก.อ. (ไทย) ๒/๑/๓.

^๒ อจ.ฎีกา (บาลี) ๒/๑/๒.

^๓ อจ.ตีก.อ. (ไทย) ๒/๔๐/๑๙๓.

^๔ อจ.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๐/๑๕๒.

ยอมตั้งความเพียร เธอตั้งความเพียรแล้ว ย่อมทำปรมัตถสัจจะให้แจ้งด้วยกาย และเห็นชัดปรมัตถ-
สัจจะนั้นด้วยปัญญา” ๖

พระบาลีจังกีสูตร^๑ มาในปัญจมวรรค มัชฌิมปิณฑาสก^๒ ๖

[๑๒๔] อรรถกถาแห่งจังกีสูตรนั้นว่า คำว่า **ปิรุปาสติ** คือ นั่งในสำนัก ๖ คำว่า **โสติ** ได้แก่
เจียโสติประสาท ๖ คำว่า **ธมม** ได้แก่ ย่อมฟังเทศนาธรรม ๖ คำว่า **ธาวะติ** ความว่า ทรงจำทำให้
คล่องแคล่ว ๖ คำว่า **อุปปริกขติ** ความว่า ย่อมไตร่ตรองโดยเนื้อความและโดยเหตุผล ๖ คำว่า **นิชฌาม**
ความว่า ย่อมควรตรวจดู เป็นต้น อธิบายว่า ย่อมปรากฏอย่างนี้ว่า ศิลพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในที่นี้
สมาธิตรัสไว้ในที่นี้ เป็นต้น ๖ คำว่า **ฉันทะ** ได้แก่ ความพอใจประสงค์จะทำ ๖ คำว่า **อุสสหติ** ได้แก่
ยอมพยายาม ๖ คำว่า **ตุลยติ** ความว่า ย่อมไตร่ตรองด้วยอำนาจความเป็นของไม่เที่ยง เป็นต้น ๖ คำว่า
ปทหติ ความว่า ย่อมตั้งความเพียรในมรรค ๖ คำว่า **กาเยน เจว ปรมตถสัจจ** ความว่า ย่อมทำ
พระนิพพานให้แจ้งด้วยนามกายที่เกิดร่วมกันและซ้ำแรกก็เลสทั้งหลายด้วยปัญญา ทำพระนิพพานนั้น
นั้นแลให้แจ่มแจ้งปรากฏเห็นอยู่^๓ ๖

ฎีกาแห่งจังกีสูตรนั้นว่า คำว่า **ปิรุปาสติ** ความว่า เข้าไปนั่งใกล้ด้วยการบำรุง ๖ ท่านกล่าวว่
คำว่า **โสติ** ได้แก่ โสติประสาท ด้วยประสงค์ว่า ก็บุคคลควรเจียโสติประสาทนั้นเพื่อสดับ ๖ คำว่า **ธาวะติ**
ความว่า ทรงจำไว้ด้วยหทัย คือเก็บธรรมนั้นไว้ในหทัยนั้น ๖ คำว่า **อตถโต** ความว่า โดยผลแห่งธรรม
ตามที่ทรงจำ ๖ คำว่า **การณโต** ความว่า โดยสมควร คือโดยเหตุและอุทาหรณ์ ได้แก่ โดยความ
เหมาะสม ๖ คำว่า **โอโลกน** ความว่า ธรรมทั้งหลาย ทน คือธารสภาวะที่พึงเห็นได้ด้วยปัญญาจักขุ
ตามสภาพว่า ข้อนี้เป็นอย่างนี้ ๖ ความทนได้นั้นก็คือกิริยาที่เนื้อความปรากฏในจิตเพราะได้บรรลุ
จุดแนวทางปลากลาย เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า “อิธ” ๖

คำว่า **สหชาตนามกาเยน** ความว่า ปัญญาโดยยอมทำพระนิพพานให้ถึงพร้อมได้ด้วยนามกาย
อันเกิดขึ้นพร้อมกัน ปัญญานั้นยอมทำพระนิพพานซึ่งกำลังทำให้แจ้งนั้นนั้นแลให้ชัดแจ้ง คือให้
ปรากฏชัด ชื่อว่าเห็น คือทำให้ประจักษ์ชัด ด้วยการตรัสรู้พระนิพพานที่เห็นแจ้งนั้นนั่นเอง” ๖*^๔

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๒/๕๓๐.

^๒ ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๔๓๒/๓๙๗.

^๓ ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๔๓๒/๒๓๑-๒๓๒.

^๔ ออกสอบบาลีสนามหลวง ข้อ ๑/๒๕๔๑.

(เรื่องเสนกบัณฑิต)

[๑๒๕] ความฉลาดที่เกิดขึ้นเพราะสติบฟังหรือเล่าเรียนศิลปะภายนอกของพวกคฤหัสถ์ ชื่อว่า **พาหุสัจจะของคฤหัสถ์** ๖ แม้ในพาหุสัจจะของคฤหัสถ์นั้น พาหุสัจจะอันไม่มีโทษ ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะนำประโยชน์สุขมาให้ในโลกทั้งสอง ๖

ในข้อนี้มีเรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์ ๖

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์ชื่อเสนกะเรียนศิลปะทั้งปวงในกรุงตักสิลา กลับมาเมืองพาราณสี ๖ ครั้งนั้น พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงพระนามว่าชนก ได้พระราชทานตำแหน่งอำมาตย์พร้อมยศใหญ่แก่เขา ๖ เขาเป็นอำมาตย์สอนอรธสอนธรรมของพระราชา นิ่งแสดงธรรมบนธรรมาสน์ที่ตกแต่ง ด้วยพุทธานุภาพในโรงธรรม อันอิสรชนมีพระราชาเป็นต้น จัดแจงไว้ในวันแห่งปักษ์ ๖ ครั้งนั้นพราหมณ์เฒ่าคนหนึ่งได้ทรัพย์ ๑๐๐ กหาปณะ ด้วยการ(เที่ยว)ขอทรัพย์ ฝากไว้ในตระกูลพราหมณ์ตระกูลหนึ่ง ไปเที่ยวขออีก ๖ ตระกูลพราหมณ์นั้น(กลับ)ใช้สอยกหาปณะ เมื่อพราหมณ์นั้นกลับมาไม่สามารถคืนให้ จึงได้ให้ธิดาของตนทำให้เป็นบาทบริจาริกาแก่เขา ๖ เขาพาหญิงนั้นไปอยู่ที่หมู่บ้านพราหมณ์ใกล้เมืองพาราณสี ๖ แต่พราหมณ์นั้นไม่อิมด้วยเมถุนธรรมเพราะยังเป็นสาว ประพฤติมิจฉากรกับพราหมณ์หนุ่มคนหนึ่ง คิดว่า “เราทำเช่นนี้จะปลอดภัย” วันหนึ่งกล่าวกับพราหมณ์(สามี) ดังนี้ว่า “พราหมณ์ ข้าพเจ้าไม่สามารถทำงานในบ้านของท่านได้ โปรดพาทาสชายหรือทาสหญิงมาให้ข้าพเจ้าด้วยทรัพย์ที่ได้จากการขอทรัพย์” ๖ เขาตกอยู่ในอำนาจของนาง จึงยินยอม ถือกะสอบหนึ่งเต็มข้าวตู เที่ยวไปที่ต่างๆเช่นหมู่บ้านและนิคม ได้ทรัพย์ ๗๐๐ กหาปณะ กำลังจะกลับ(บ้าน) เคี้ยวกินข้าวตูที่โคนต้นไม้มีโพรงต้นหนึ่งในระหว่างทาง ไม่ผูกปากกระสอบ ลงไปตีมน้ำ ๖ ครั้งนั้น ภูเขาหัวหนึ่งที่ตั้งไม่มีโพรง เลื้อยเข้ากระสอบเพราะกลืนข้าวตู นอนขดกินข้าวตู ๖ พราหมณ์กลับมาไม่ทันตรวจดูภายใน ผูกปากกระสอบหิวจากไป ได้ฟังรุกขเทวดาตนหนึ่งพูดว่า “พราหมณ์ วันนี้ ถ้าท่านจะพักในระหว่างทาง ท่านจะตายเอง แต่ถ้าวันนี้ท่านจะ(ไป)ถึงบ้าน ภรรยาของท่านจะตาย” ถูกมรณภัยคุกคาม คร่ำครวญไปถึงประตูเมืองพาราณสี ๖

วันนั้นเป็นวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ ๖ พวกมนุษย์ถือสิ่งของเช่นของหอมและดอกไม้ไปฟังธรรมของพระโพธิสัตว์ ๖ พราหมณ์นั้นเห็นมนุษย์เหล่านั้นจึงถาม รู้ความนั้น คิดว่า “พูดกันว่าเสนกบัณฑิตพูดเป็นธรรม(เป็นธรรมกถึก) เขาจะกล่าวธรรมใดๆกำจัดความโศกของเราได้ เราต้องไปฟังธรรมในที่นั้น” จึงไปกับมนุษย์เหล่านั้น มีกระสอบข้าวตูที่คอ ยืนร้องไห้อยู่ท้ายสุดบริษัท ๖ พอเห็นเขา พระโพธิสัตว์

๖ พุทธลีฬหยา = ทำทางของปราชญ์ ทำทางของผู้รู้ ซึ่งแจ้งเหตุผลอย่างนักปราชญ์